

ІСТОРІЯ

УДК 271.2(477)

Василь Балух
м. Чернівці

СТАН ПРАВОСЛАВ'Я В УКРАЇНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ

У статті на основі даних Держкомнацрелігій та соціологічних опитувань проаналізовано стан Православ'я в Україні, особливості його розвитку в західних областях держави і намічені шляхи виходу його з кризової ситуації.

Ключові слова: конфесія, Православ'я, релігійність, церква, релігійні організації і громади, віросповідне самовизначення.

В статтє на основани даних Госкомнацрелігій и соціологического опроса проанализировано состояние Православия в Украине, особенности его развития в западных областях страны и намечены пути выхода его из кризисной ситуации.

Ключевые слова: конфессия, Православие, религиозность, церковь, религиозные организации и общины, вероисповедное самоопределение.

The article based on State Committee and sociological polls, analyzes the place of Orthodoxy in Ukraine especially its development in western areas of the state and ways of overcoming the crisis.

Keywords: confession, Orthodoxy, religion, church, community and religious organizations, religious self-determination.

Традиційно сформувалася думка, що Україна за своєю конфесійною приналежністю була і є православною державою. Проте реалії сьогодення констатують дещо іншу картину. Згідно офіційних даних, на січень 2011 року лише 51,2 % релігійної мережі в Україні є православною. Серед офіційно зареєстрованих релігійних об'єднань у країні, зокрема, є 82 християнських, 17 східних, 13 етнічних, 8 язичницьких, 5 мусульманських і 5 інших [2, с. 50-56]. Крім того Україна історично сформувалася як релігійно плюральна держава, починаючи з часів співіснування язичництва і християнства. Цьому сприяло і територіальне розміщення українських земель, що знаходяться на пограниччю Заходу і Сходу, християнства й ісламу, православ'я й католицизму. У свою чергу, це зумовлювало часті переселення на українські терени носіїв інших вірувань, які знаходили тут толерантне і навіть дружнє ставлення місцевого населення. Українці спокійно сприймали міграцію вигнаних з різних країн світу євреїв, з Польщі – протестантів (соціан і антитринітаристів), з Росії – сторообрядців і молокан, а в ХХ ст. – емігрантів з Європи – представників різних пізніх протестантських течій.

Так само в сучасній Україні на законодавчому рівні забезпечене право різних конфесій і релігійний плюралізм, рівність релігій та місіонерська діяльність будь-якої конфесії (хоча я б особисто не відносив останнє до позитивних моментів). Розвитку багатоконфесійності сприяла також і поліетнічність України. Культурні об'єднання національних меншин сприяли поширенню на її георелігійному просторі автохтонно їхніх конфесій – німецьких лютеран, вірмен-григоріан, караїмів, кримчаків тощо.

До того ж, крім загальних об'єктивних історико-правових чинників міжконфесійності України, є ще ряд специфічних і притаманних лише нашій країні детермінантів. Так, відсутність упродовж багатьох століть національної держави не привела до утворення єдиної Помісної національної церкви, яка сприяла б зміцненню незалежної держави, розвитку і збереженню національної культури, репрезентувала б на різних релігійних форумах нашу суверенну країну. Проте Україна має свою світську і церковну історію, яка засвідчує те, що Київська Русь врятувала європейські народи від монголо-татарського нашествия у XIII – XIV ст., на українських землях сформувалося зразкове і цивілізоване

Православ'я (XI – XVII ст.), українці по-своєму усвідомили Христову заповідь „щоб усі були одно”, поєднавши православ'я і католицизм у Берестейській унії 1596 р.

В Україні традиційно відсоток віруючих навіть у радянські часи був вищим, ніж в інших республіках, а зараз релігійність стала масовою (% віруючих сягає 70). Цікаво відзначити, що цей відсоток зріс за останні роки за рахунок соціально-активних прошарків суспільства – молоді, інтелігенції, чоловіків. Водночас парадоксом є те, що це навіть не заслуга Церкви чи релігійного місіонерства. Ріст релігійності пов'язують передусім зі спонтанними духовними пошуками і прагненнями людей до нового. Це відбувається в умовах занепаду традиційної православної конфесії, або кризи Православ'я. Усе це і робить **актуальною** запропоновану тему наукової розвідки.

Метою даної статті є аналіз стану Православ'я та його особливостей в західному регіоні України і визначення можливих шляхів подолання кризи православної конфесії.

У чому полягає криза сучасного Православ'я? Першою ознакою кризового стану Українського Православ'я є його поділ на три самостійні і ворогуючі між собою релігійні інституції (УПЦ МП, УПЦ КП і УАПЦ). Міжцерковний розкол зумовлений не лише внутрішньо церковними, а й геополітичними чинниками, оскільки іноземні релігійні центри (православні, католицькі, мусульманські) намагаються через Церкву впливати на державну політику України. Це призводить до ескалації конфліктів між громадянами не лише православних церков, а й між православними і католиками, православними і мусульманами, православними і протестантами. Більше того, у середовищі самих православних ці конфлікти мають не лише ідейно-релігійний, а й політичний характер. Вони породжують сепаратистські тенденції на Заході, Сході і Півдні, що може привести до регіоналізації України спочатку за релігійним, а потім за політичним принципом. Так, низка візитів до України патріарха Московського і всієї Русі Кіріла з пропагандою концепції так званого „русского мира” явно спрямована не лише на обмеження самостійності в управлінні УПЦ МП, але й проти державної незалежності України, самобутності Українського Православ'я і національної ідентичності українського народу, оскільки все частіше терміни „Україна” і „українці” замінюються псевдоназвами „слов'янські народи” і „слов'янський світ”.

Таким чином, втручання Московського і Константинопольського патріархів, Ватикану лише поглиблюють кризу Українського Православ'я, а подекуди й слугують пропаганді антиукраїнських настроїв, загрожують цілісності держави, стоять на заваді створення єдиної Помісної Церкви тощо.

Іншою ознакою кризи є внутрішній стан православних Церков. За часи радянської влади різного роду обмеження і заборони довели їх фактично до стагнації, а тому для відтворення повноцінного функціонування їм потрібна не лише активна внутрішньо-церковна діяльність, а й дієва допомога суспільства. Інакше про гідну їх конкуренцію з Католицизмом і Протестантизмом годі й говорити.

Переживають православні церкви і матеріальну скруту, що заважає їм проводити таку благодійницьку, освітню і видавничу діяльність, яку спроможні виконувати католицькі або протестанські спільноти. Відомо, що останні отримують значну матеріальну допомогу від своїх одновірців із-за кордону.

До того ж Православ'я стало настільки консервативною, заскорублою і немобільною конфесією, що виявилось неспроможним своєчасно реагувати на радикальні зміни та глобальні трансформації у світі й в Україні. Православ'я загалом, а Українське зокрема, законсервувалося на таких догматичних і обрядових формах, які майже не сприймають інтелектуально зрілі віруючі: вони постають для них як анахронізм релігійного життя. Творчо мислячу особистість уже не влаштовує релігія, яка базується на сліпій вірі, пишній обрядовості і обіцянках райського життя лише після смерті. У всьому світі, в т.ч. і в українському суспільстві, йде ірраціоналізація і уособищення релігійних переконань.

Доволі пасивно Православна Церква веде просвітницьку, місіонерську і соціальну діяльність, значно поступаючись у цих компонентах протестанським організаціям. Саме останні через релігійних проповідників своєю діяльністю і постійною увагою до кожного віруючого

демонструють або імітують постійну турботу надприродного до окремої людини, її почуттів, сподівань і запитів. Як би там не було, але активна соціальна діяльність Церкви (незалежно якого толку) таки допомагає людині віднайти своє місце у суспільстві, знайти відповіді на нагальні життєві питання, відчутти турботу про себе тощо. Там, де традиційні церкви проводять таку ж роботу, новим конфесіям досить важко поширювати свою конфесійну мережу.

Значно активніше протестанти ведуть і просвітницьку діяльність. Так, якщо серед православних церков одна недільна школа припадає на 3–3,5 громади, то у протестанських організаціях – на 1–1,5.

Усі ці чинники привели до уповільнення темпів зростання релігійної мережі України в цілому і особливо православних громад зокрема. Проте, хоча Україна не є православною державою, вона все таки продовжує залишатися країною з домінуванням Православ'я. Так, згідно даних Держкомнацрелігій України, на 1 січня 2011 року із 35863 релігійних організацій 18362 були православними (51,2%), з яких 18108 організацій (50,5%) належало найбільшим православним Церквам – УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ [3, с. 45]. Проте за кількісними показниками православні громади переважають лише у двох регіонах України: значно – у Центрі (62 % загальної кількості релігійних громад регіону) та незначним чином на Сході (49,3 %). І якщо темпи розбудови мережі УПЦ МП і УПЦ КП уповільнилися вдвічі (383 громади у 2010 р. проти 758 – у 2009 р.), то кількість громад УАПЦ навіть зменшилася на 6 (у 2009 р. зростання на 21) [3, с. 47].

Найбільша частка православних громад належить до УПЦ. На 1 січня 2011р. вона має 45 єпархій з 12342 релігійними громадами. З них: 12043 громади віруючих, 186 монастирів із 4568 слухачами, 112 періодичних видань, 4344 недільні школи, 13 місій та 34 братства. Церковну службу здійснюють 9680 священників.

УПЦ КП нараховує 34 єпархії з 4538 релігійними організаціями. Вона має 48 монастирів із 147 ченцями, 3021 священнослужителя, 16 духовних закладів з 1021 слухачем, 27 місій, 11 братств, 38 періодичних видань та 1248 недільних шкіл.

УАПЦ має 1228 релігійних організацій, 7 місій, 9 монастирів з 10 монахами, 301 недільну школу, 7 періодичних видань і 699 священників. Інші православні спільноти мають разом 113 релігійних організацій з 89 священнослужителями [3, с. 46].

Водночас за десять років (2000 – 2010) у загальному масиві православних організацій збільшився відсоток громад УПЦ КП (з 20,8 до 24,6%) і відповідно зменшилася частка УПЦ (з 70,7 до 67,3) та УАПЦ (з 8,2 до 6,9) [4, с. 5].

Привертає увагу і той факт, що протестанські громади приділяють значно більше уваги підготовці священнослужителів, ніж православні церкви. Так, якщо у 2000 р. сумарна кількість священників трьох православних церков (45,6%) переважала частку протестанських проповідників (40%) то у 2010 р. – ці показники фактично зрівнялися (43,5 і 43,3% відповідно). Наявна тенденція виразно підтверджується й кількістю духовних навчальних закладів. Якщо у трьох православних церквах функціонує 36 навчальних закладів з 5589 слухачами, то у протестанських – 90 закладів із майже 9 тис. слухачів [4, с. 6-7]. Хоча і тут є серйозні проблеми, бо майже 60% слухачів цих інституцій здобувають освіту заочно. Нового поштовху для розвитку богослов'я і підняття рівня освіченості священнослужителів могло б надати визнання його державою нарівні із світською освітою. Нагадую, що 16 червня 2005 р. наказом МОН України № 363 спеціальність „Богослов'я (Теологія)” було внесено до переліку спеціальностей, за якими здобувався ОКР „бакалавр” у напрямку підготовки „Філософія”. Однак уже 13 грудня 2006 р. спеціальність вилучили з переліку Постановою Кабінету Міністрів № 1719. Тобто бакалаврів богослов'я з дипломами державного зразка в Україні немає, а спеціалістів і магістрів богослов'я готували на базі ОКР „бакалавр філософії”. І нарешті, 17 березня 2011 р. Постановою Кабінету Міністрів № 267 у галузь знань „Гуманітарні науки” було введено напрям „Богослов'я (теологія із зазначенням конфесії)”, за яким буде здійснюватися підготовка богословів за ОКР „бакалавр”, „спеціаліст” і „магістр”. Здавалося б, що це вирішує проблему. Але, по-перше, це калька з російського варіанту, а по-друге – чи не буде означати уточнення „теологія із

зазначенням конфесії” тесту на лояльність офіційно підтримуваної державою УПЦ МП.

Найбільшою серед православних церков надалі є УПЦ МП, релігійні громади якої становлять 67,7% православних, або 34,9% усіх релігійних організацій України. Менш потужною за кількісними показниками (відповідно 24,4% православних і 12,4% релігійних громад), порівняно з УПЦ, проте з вищими темпами розвитку своєї мережі, насамперед – громад, священослужителів, монастирів і ченців, є УПЦ КП. Так, кількість громад УПЦ КП упродовж останнього десятиріччя (2000 – 2010р.р.) зросла на 71,9% (проти 38,9% УПЦ), чисельність священників – на 57,3% (проти 33,6%), кількість монастирів збільшилася у 2,6 рази (проти 58%), а число насельників на 57,7% (проти 36,2% УПЦ). Винятком у цьому ряду є лише духовні навчальні заклади: упродовж останнього десятиліття УПЦ КП заснувала лише один такий заклад (в УПЦ аналогічна мережа зросла на третину), а число слухачів зменшилося на 45% (в УПЦ зросло на 15,8%) [4, с. 5-7]. Це, на нашу думку, є досить тривожною тенденцією, оскільки від підготовлених священослужителів значною мірою залежить майбутнє Церкви.

Найбільш регіональний характер серед православних церков має УАПЦ, 64,6% громад якої знаходяться в трьох галицьких областях. Лише тут громади УАПЦ становлять помітну частку – 7,2% усіх релігійних громад цього регіону, зокрема у Тернопільській (16,8% громад області), Львівській (13,2%), Івано-Франківській (11,1%) областях. Натомість, у Полтавській, Сумській і Чернігівській областях її громад немає зовсім, а ще в 7 областях і АР Крим їх частка не досягає й 1% [4, с. 14].

Отже, за кількісними показниками жодна з діючих православних Церков не має абсолютної переваги ні в одному з регіонів України. Громади УПЦ МП мають лише відносну більшість у Центрі, де вони становлять 45,25% загальної мережі релігійних громад, та на Півдні – 35,1%. На Сході ж відносна більшість належить протестанським релігійним громадам – 42,5% (релігійні організації УПЦ МП становлять тут 42%). На Заході відносна більшість серед релігійних громад належить УГКЦ (28,8%) [4, с. 11, 13-14].

До того ж, динаміка розвитку інституціональної мережі православних церков, їх релігійних організацій і розвитку мережі будівель релігійного призначення свідчить про те, що вони зберуться і в майбутньому. Розвиток ж релігійної мережі тепер в основному буде залежати саме від здатності Церков відповідати вимогам пастирського служіння в умовах сучасного світу загалом і в обставинах суспільного життя в Україні зокрема.

Важливою складовою церковно-релігійної ситуації, а від так і в самому православному середовищі є рівень і характер релігійності суспільства. Базуючись на соціологічних опитуваннях, проведених Центром Разумкова у листопаді 2010 р., зробимо ряд узагальнюючих висновків.

По-перше, більшість опитаних (68%) ідентифікують себе все ж таки з Православ'ям, при 13% тих, які не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань. Загалом віросповідне самовизначення має чітку регіональну специфіку. Найбільше православних сконцентровано на Півдні (76%), у Центрі (74%) і Сході (72%), тоді як на Заході цей відсоток складає лише 46.

За останні 10 років частка вірних УПЦ МП серед дорослого населення України збільшилася з 9,2% до 23,6%, а вірних УПЦ КП – з 12,1 до 15,1%. До того ж зростання чисельності вірних УПЦ МП відбулося не за рахунок інших православних церков, а через зменшення чисельності групи „просто православних”, що скоротилася з 38,6 до 25,9% [4, с. 34-35].

По-друге, попри високий рівень маніфестованої релігійності щотижня богослужіння відвідують лише 16 % вірних УПЦ МП і 12% вірних УПЦ КП. Зате серед вірних обох православних Церков більшість (54-55%) відвідує служби лише на релігійні свята [4, с. 39].

По-третє, рівень довіри до Церкви у порівнянні з іншими інституціями зберігається доволі високий, в т.ч. й серед православних. Рівень визнання Церкви як морального авторитету серед УПЦ МП складає 75% проти 12% тих, хто має протилежну думку, а в УПЦ КП – відповідно 61 і 20%. Причому авторитет Церкви не ототожнюється в суспільній свідомості з моральним

авторитетом священослужителів. Лише серед вірних УПЦ МП 42% погодилося з тезою, що „більшість священників – глибоко моральні і духовні особи”. Зате тезу „священослужителі – такі самі, як більшість з нас...” підтримали 43% прихильників УПЦ КП [4, с. 42].

По-четверте, значно зменшилося (з 20 до 10%) число прихильників ідеї запровадження в Україні державної церкви, хоча серед вірних УПЦ КП воно ще складає 19,2% [4, с. 46].

І, нарешті, переважна більшість українського суспільства демонструє позитивне ставлення до Православ'я, а у ставленні до інших конфесій і релігійних течій виявляє байдужість.

Надзвичайно важливу роль у стабільності церковно-релігійної ситуації в Україні, як і в більшості православних країн, належить державі. А в ситуації, коли Православ'я представлено трьома організаційними структурами, ця роль може набути визначального характеру. І якщо в перші роки незалежності сформувалася практика державно-церковного діалогу, то на даний момент характер цих відносин почав зазнавати змін. Першим їх започаткував В.Ющенко, коли робив спроби організації державної церкви на основі УПЦ КП. Ще виразніше вони проявляються за релігійно-політичного курсу теперішньої влади. По-перше, проявляється надання переваги УПЦ МП при ігноруванні, а то й тискові на інші Церкви і релігійні організації країни. По-друге, відчувається зростання впливу на міжконфесійну ситуацію в країні Московського патріархату та особливо Патріарха Московського і всієї Русі Кіріла.

Такі дії можуть негативно вплинути насамперед на моральний авторитет УПЦ МП в очах суспільства, порушити міжконфесійний баланс, який природно утворився в Україні. Зрозуміло, що це приведе не лише до поляризації православного середовища, а й до нового витка міжконфесійного і міжрелігійного протистояння. Політизація релігії може призвести до втрати нею здатності об'єднувати суспільство на основі духовно-моральних цінностей, а тому замість миру, спокою і злагоди її можуть перетворити на засіб політичної боротьби, що загрожуватиме також цілісності країни через чітко визначений регіональний характер релігійності.

Отже, можна констатувати, що до проблем Православ'я в українському суспільстві привертається все більша увага, в тому числі і через позиціонування влади до цих питань. Тому можна з упевненістю прогнозувати, що у церковному самовизначенні громадян будуть відбуватися подальші зміни. А політизація цих проблем таїть у собі ризик поляризації Православ'я і міжрегіональної напруженості.

Оскільки понад третину загальноукраїнської мережі релігійних громад (34,5 %) знаходиться в західному регіоні держави, де є найвищим і показник щільності релігійних організацій, постараємося проаналізувати особливості розвитку в ньому Православ'я.

Західні області України є дуже специфічним регіоном з декількох причин. По-перше, навіть тривале перебування цих земель під владою іноземців (литовців, поляків, чехів, угорців, росіян) не завадило їм залишитися оплотом і центром українського духу, українського менталітету, української мови, культури і активної діяльності національно зорієнтованих Церков. Поліетнічність цього регіону сприяла розмаїтості конфесійної карти в ньому. Помітну роль у релігійну карту внесла і Берестейська унія 1596 р., яка конфесійно розділила українців на православних і греко-католиків і сприяла регіоналізації України на Захід і Схід. Українці, особливо її західні області, постійно відчували релігійний гніт Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Польщі і Радянського Союзу. Однак усі ці чинники не завадили тому, що західні області України і по сьогодні залишаються одним із провідних релігійних центрів держави, хоча відсоток кількості релігійних громад на Заході за 10 років зменшився з 42,9 до 34,5% від усієї кількості релігійних організацій. Проте, якщо середній показник щільності релігійних громад (на 10 тис. дорослого населення) по Україні становив у 2010 р. 9 громад, то Заході він складає 15,9. А в деяких областях він ще вищий: Тернопільській – 19,1; Волинській – 18,4; Закарпатській – 18,4; Чернівецькій – 16,9; Рівненській – 16,5 громад [4, с. 28].

Зрозуміло, що саме в цьому регіоні ситуація для православних церков є досить неоднозначною, оскільки тут зосереджено 93,3% громад УГКЦ, третьої за розмірами конфесії в Україні. Проте серед 7 областей Західної України (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Рівненська, Чернівецька) виявляються і свої

місцеві особливості. Православ'я не є домінуючою конфесією на Закарпатті, Буковині і Галичині і лише переважає на Волині. Наведемо статистичні дані. Серед релігійних громад Заходу України православні організації на Волині складають 66,2%, на Буковині – 47,5%, у Закарпатті – 36,2% і Галичині – 32,5% [6, с. 32].

Серед православних церков відносно більшість серед населення Волинської та Рівненської областей зберігається за громадянами УПЦ МП: у Волинській області вони становлять 42,5% загальної мережі релігійних громад (проти 47,3% у 2000 р.), а в Рівненській – 42,6% (проти 44,8%). У Закарпатті відсоток громад УПЦ МП теж досить високий, але складає лише 33,4% (проти 36,5% у 2000 р.) і лише дещо переважає масив протестантських громад (32,6%).

На Буковині уже давно пріоритетні позиції зберігають протестантські громади (44,7% проти 42% у 2000 р.), хоча другу позицію займають громади УПЦ МП (34,1% проти 39,8%) [4, с. 28]. Ця тенденція засвідчує падіння впливу традиційних Церков у Чернівецькій області і активну діяльність протестантських громад.

Названий факт підтверджується і показниками щільності релігійних громад (на 10 тис. дорослого населення): першість, звичайно, належить УГкЦ (4,57 громади), але на другому місці протестантські громади (3,53). Найнижчою є щільність громад УАПЦ (1,14) [4, с. 28].

Ще яскравіше тенденції розвитку Православ'я на Заході України проглядаються, коли ми звертаємо увагу на православні організації, орієнтовані на помісність Українського Православ'я. Православних громад, зорієнтованих на незалежнення від Московського Патріархату, на Волині 35%, в Галичині 88,8%, Закарпатті 7,2%, а на Буковині 26,85% [6, с. 33]. Отже, власне Українське Православ'я домінує лише в галицькому регіоні і досить сталою є його позиція на Волині. На Закарпатті і Буковині воно втрачає свої позиції, не знаходячи парафіян у зденационалізованому середовищі. Це пояснюється також активізацією протестантських громад (наприклад, на Буковині), а з іншого боку, авторитетом історичних церков у Галичині.

Ні для кого не є секретом, що західний регіон держави через історичні, географічні, соціально-економічні, демографічні, економічні та інші чинники мав, має і буде мати найвищий рівень релігійності. Тут процеси самовизначення віруючих у координатах церковно-конфесійної належності проходять досить активно. Але слід пам'ятати, що це самовизначення частіше всього є складовою чи компонентою соціокультурної, етнічної і ідеологічної самоідентифікації. Тобто людина намагається знайти відповіді на суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, що відбуваються в суспільстві і таким чином самовизначитися.

Упродовж останніх років рівень релігійності на Заході залишився стабільно високим (у 2000 р. – 88%, а в 2010 р. – 89%) і навіть з невеликою тенденцією зростання, а тих, хто не вірить чи вагається, зменшилося з 6 до 2% [4, с. 31]. Як і в інших регіонах на Заході рівень релігійності є вищим серед жінок, селян, людей старшого покоління і осіб менш освічених, проте не залежить від матеріального стану.

Ми вже відзначили, що віросповідне самовизначення має регіональний характер. На Заході 46% жителів вважає себе православними поряд з тим, що 37% відносить себе до греко-католиків, а 7% – до „просто християн” і 4% не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань [4, с. 34]. Проте є ще одна цікава взаємозалежність – між релігійністю і релігійною визначеністю. Упевненість у необхідності такої визначеності виявляють 53% жителів Заходу, прихильників УПЦ МП, а серед вірних інших православних церков більшість переконані, що людина може бути просто віруючою.

Цікавим є конфесійний розподіл жителів Заходу, які ототожнюють себе із Православ'ям. Тут спостерігається зростання прихильників УПЦ МП (з 11% у 2000 р. до 14,4% у 2010 р.) та УПЦ КП (відповідно з 20 до 20,3%) та зменшення вірних УАПЦ (з 3,5 до 3,1%) і просто православних (з 15,8 до 7,7% відповідно) [4, с. 35].

Усталені традиції, зокрема сімейні, значною мірою зумовили те, що релігійне виховання притаманне саме в сім'ях західного регіону (78,9% проти 16,2% тих, хто не отримав релігійного виховання в сім'ї), хоча в цілому по Україні ці відсотки складають відповідно 36,5 і 57,4. Однак така висока частка вихованих удома у релігійному дусі на

Заході утримується за рахунок греко-католицьких сімей (94,7%), тоді як серед вірних УПЦ КП у релігійному дусі виховувалося 48,2%, а в УПЦ МП – лише 41,4% [4, с. 35].

Населення західних областей України засвідчує і реальну релігійність; 85,3% відвідують релігійні служби, хоча серед православних цей відсоток дещо нижчий: 80,6% серед віруючих УПЦ МП і 72,4% у віруючих УПЦ КП. Правда, значно більше третини відвідують служби лише на релігійні свята [4, с. 39].

Та й серед причин, з яких православні відвідують релігійні служби, переважає спілкування з Богом (близько 50%), хоча третина віруючих вважає це даниною традицій свого народу. Тому серед православних Заходу менше 15% вважають релігію мало пристосованою до потреб сучасної людини [4, с. 41].

Такою є офіційна статистика, якою ми скористалися, хоча вона у неповній мірі відображає реалії релігійного життя. Є ряд організацій, які свідомо не йдуть на реєстрацію, а деякі не можуть офіційно зареєструватися. Проте це не може завадити нам зробити узагальнюючі висновки, зважаючи на те, що закономірно регіональні особливості релігійного життя зумовлені історичним минулим регіону, національно етнічним складом його населення, усталеними традиціями, особливо сімейними, освітньо-культурним рівнем населення, особливостями економічного розвитку, політичними процесами, міждержавними відносинами тощо.

Оскільки релігія і Церква для населення західних областей України є невід'ємною складовою їх способу життя, то практично всі населені пункти тут мають культові установи відповідно до конфесійних і церковних орієнтацій їхніх мешканців. Тобто у регіоні уже практично створена інституційна мережа церковних організацій, достатня для задоволення релігійних потреб віруючих.

Порівняно розвинута інфраструктура традиційних церков у західноукраїнському регіоні у поєднанні з національною самосвідомістю його жителів у деякій мірі зупинило проникнення у ці області нових релігійних течій, але це заслуга у першу чергу УГКЦ, а не православних спільнот. Проте серед останніх у західних областях держави переважають українські національно зорієнтовані церкви.

До речі, хоча у регіоні переважають українські національні церкви, лише 13,1% західноукраїнського населення підтримують ідею впровадження державної церкви при 53,1% її противників [4, с. 46]. І таке бачення перспектив розвитку релігійної ситуації в Україні віруючими Заходу відповідає реаліям. Бо історичний досвід переконливо свідчить, що усі спроби утворити на українських землях єдину національну церкву зазнали фіаско. Уже із самого початку запровадження Володимиром християнство, як державна релігія русичів, не змогло стати єдиним віросповіданням, бо язичництво продовжувало впливати на культуру і світогляд народу.

Спроби подолання чвар і розділення в Україні за допомогою Берестейської унії лише привели до розділення українського суспільства на два духовно-культурних регіони. Відомі й інші зусилля, спрямовані на створення національної церкви. Так, ще К. Острозький утворив конфедерацію з протестантами (лютеранами, кальвіністами, чеськими братами) для протидії Берестейській унії, але догматичні протиріччя зруйнували її. У першій третині XVIII ст. митрополити Йосип Рутський (греко-католик) і Петро Могила шукали шляхів для поєднання двох церковних структур. Ідеєю цього „генерального замирення” чи „нової унії” мало стати створення Українського патріархату. Але догматично-церковні розбіжності і організаційні неузгодженості звели нанівець ідею церковного єднання.

Варто згадати також ідею „справедливої унії” М.Смотрицького, що не знайшла реальної підтримки у релігійно-церковних колах України. І, нарешті, ідея створення державної церкви активно підтримувалися покійним нині предстоятелем УПЦ КП Володимиром (Романюком). До цієї ідеї долучився і колишній президент України В.Ющенко, як ми уже відзначили.

Таким чином, Православ'я має глибокі коріння в Україні, проте через суперечливу його роль в історії України йому важко стати загальнонаціональним навіть у найбільших регіонах його сучасного поширення – у Центрі і на Заході. Крім того, його вплив на

населення України поступово зменшується. Я цілком погоджуюсь із твердженням проф. А. Колодного, який з цього приводу писав: „Визнаємо те, що якщо у вітчизняному православ'ї не відбудеться докорінна зміна у всьому на подобу аджорнаменту в католицизмі, якщо воно не знайде внутрішні чинники вирішення своїх колізій і здолання своїх доцентричних прагнень, не навчиться жити в умовах демократичного суспільства, то за два-три покоління на теренах України воно стане тупиковою конфесією” [3, с. 2].

Слід відзначити, що хоча на загальнонаціональному рівні ставлення до Православ'я залишається позитивним (78,2% у 2010 р.), то в західному регіоні за останнє десятиріччя частка тих, хто ставиться до нього позитивно, зменшилася майже на 10% (з 84,5 до 75,9) [4, с. 49].

На цікаві роздуми наводить аналіз причин конфліктів між вірними різних Церков. Серед них найчастіше зазначають не негативне ставлення представників одних конфесій до інших, а суперечки стосовно майна і будівель, прагнення церковних ієрархів до влади, політичний характер конфліктів між церквами. Кожну з цих причин називають по третині населення західного регіону. Проте серед православних віруючих переважає думка, що конфлікт точиться, головним чином, навколо майна і будівель (в УПЦ МП – 44% опитаних, в УПЦ КП – 32,1%) [4, с. 52].

Таким чином, проаналізувавши стан Православ'я в Україні, можна зробити ряд висновків. По-перше, православні церкви на Заході змушені перебувати на других позиціях (за винятком Волині) під тиском греко-католицьких і протестантських громад.

По-друге, успіх реалізації ідеї Української Помісної церкви залежить, у першу чергу, від внутрішньої єдності Українського Православ'я, здатності православної спільноти стати над роз'єднуючими факторами, її реальної готовності до об'єднання в єдину структуру, яка б могла здобути церковну помісність.

По-третє, Українському Православ'ю потрібно навчитися домовлятися не лише з Константинопольським чи Московським патріархами, президентами Росії чи України, а величезною кількістю церковних громад.

По-четверте, слід пам'ятати, що жодна з конфесій, що існує нині в Україні, ніколи повністю не охоплювала всього розмаїття національно-культурного буття українського суспільства. Тому чи не прислухатися до слів колишнього папи Римського Івана Павла II, який відзначав: „Європа повинна дихати двома легенями. Для неї однаково цінними є Католицька і Православна Церква...” [1, с.16].

По-п'яте, помісність Українського Православ'я – це завдання винятково церковно-релігійних структур. Тому невтручання в цей процес державних та інших церковних структур буде вагомим вкладом у позитивне вирішення цієї проблеми.

По-шосте, у процесі об'єднання православних спільнот в Україні потрібно критично враховувати позиції (конструктивні або деструктивні) зарубіжних релігійних центрів.

По-сьоме, об'єднане Православ'я повинно бути національно зорієнтованим, стояти на захисті інтересів України і сприяти її єдності та посиленню авторитету у світі.

Література

1. Іван Павло, Єпископ, Слуга слуг Божих. На вічну пам'ять справи...// Кодекс канонів Східних Церков, проголошених Іваном Павлом II. – Рим, 1993.
2. Колодний А. Релігійне життя України 2010 р. // Релігійна панорама. – 2011. – №1 (123).
3. Колодний А. Релігійні процеси в Україні: реалії сьогодення // Релігія і церква в контексті реалій сьогодення. – К., 1995.
4. „Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин”. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу на тему: „Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку” 8 лютого 2011 р. – К.: Центр Разумкова, 2011.
5. Релігія і нація в суспільному житті України й світу: Монографія. – К., 2006.
6. Україна релігійна: Колективна монографія. Книга перша: Стан релігійного життя України. – К., 2008.

Рецензент доктор історичних наук, професор М.Ф.Юрій